

<https://ssoss.ui.ac.ir/?lang=en>

Strategic Research on Social Problems

E-ISSN: 3041-8623

Vol. 15(4), 95-116

Received: 12.10.2025 Accepted: 21.05.2026

Research Paper

Feminine Construction of the Homeland Concept among Baloch Women Residing in Zahedan City

Faezeh Aarabi

Ph.D. candidate of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran
40100135@stu.yazd.ac.ir

Ahmad Kalateh Sadati *

Associate professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran
asadati@yazd.ac.ir

Introduction

In the era of globalization, the concept of homeland—as a core dimension of national identity—plays a crucial role in fostering social cohesion, particularly in multi-ethnic societies like Iran. Although homeland is often understood as a geographical and political reality, a social constructivist perspective views it as a dynamic phenomenon, continuously reconstructed through everyday discourse, symbols, and narratives. Within official Iranian discourse, the homeland is frequently feminized through metaphors like "Motherland". However, the lived experiences and subjective constructions of homeland among women from ethnic minorities—specifically Baloch women—remain underexplored. Baloch women inhabit the intersection of multiple identity markers: ethnicity, gender, geographical marginality, and often socioeconomic deprivation. This study addressed the central research question: How is the concept of homeland discursively and femininely constructed by Baloch women living in Zahedan? The aim was to uncover the semantic layers, emotional dimensions, and gendered metaphors, through which these women articulated their relationship with Iran—both as a national political entity and as their local Baloch lifeworld.

Material & Methods

This qualitative study was conducted in 2025 in Zahedan, the capital of Sistan and Baluchestan Province, Iran. Participants were Baloch women residing in Zahedan. A purposive sampling strategy with maximum variation was employed, considering factors, such as age, education, marital status, and neighborhood of residence. Data collection continued until theoretical saturation was achieved, resulting in 47 semi-structured interviews. The interviews were conducted in Persian in two types of settings: university spaces and relatively quiet public locations (e.g., Kowsar and Moallem Streets). Full informed consent was obtained from all participants and confidentiality was strictly maintained. The interview guide comprised open-ended questions about the meaning and description of homeland, with probing questions tailored to participants' responses. Data analysis followed the 6-phase thematic analysis model proposed by Braun and

Clarke (2006), which included familiarization, initial coding, theme searching, theme reviewing, theme defining and naming, and report writing. To ensure trustworthiness, Lincoln and Guba's criteria were applied, including member checks and an external audit.

Discussion of Results & Conclusion

The analysis revealed that for Baloch women, "homeland" was not a unitary or purely geographical concept, but a dual-layered one, simultaneously referring to "Iran as a political-national whole" and "Baloch land as an emotional-cultural habitat". Three overarching themes were constructed: Femininity (via 3 metaphorical patterns: homeland as Mother—nurturing and irreplaceable; as Woman—ideal, suffering, resistant, and complex; as Daughter—fragile, needing care, and representing a future project), Multiplicity of Personality (ideal, victim, resistant, paradoxical, and

*Corresponding author

Aarabi, F., & Kalateh Sadati, A. (2026). Feminine construction of the homeland concept among Baloch Women residing in Zahedan City. *Strategic Research on Social Problems*, 15(4), 95-116. <https://doi.org/10.22108/srsp.2026.147021.2165>

3041-8623/ © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<https://doi.org/10.22108/srsp.2026.147021.2165>

religiously virtuous), and Lived Failure (economic deprivation, educational limitations, gender discrimination, ethnic-geographical marginalization, hopelessness, and insecurity). The study demonstrated a unique "sense of internal diaspora"-alienation and double belonging while residing physically in the homeland, an experience previously documented only among migrant populations. This challenged homogenizing identity policies, showing that Baloch women expressed a "complex belonging": deep love for Iran intertwined with a sharp critique of structural inequalities. The findings extended Berger and Luckmann's social construction of reality by revealing how externalization (discursive metaphors of mother/woman/daughter), objectification (naturalization of the feminized homeland), and internalization (identity formation) operated in a non-migrant, marginalized context. Furthermore, Baloch women were not passive symbols of the nation (as Yuval-Davis and

McClintock suggested), but active meaning-makers, who simultaneously embraced, challenged, and reconstructed the feminized image of homeland. The study concluded that sustainable national cohesion in multi-ethnic Iran depended not on uniform identity policies, but on recognizing diverse, gendered, and critical narratives of homeland, addressing structural inequalities and giving voice to women from border regions. Limitations: The researcher's lack of fluency in Balochi may have excluded less Persian-fluent participants. The study was limited to Zahedan City and Baloch women's experiences in rural or border areas might differ. Suggestions for future research: Comparative studies with other ethnic groups, intergenerational analysis, and ethnographic research on everyday metaphors of homeland.

Keywords: Gender Construction, Homeland, Baloch Women, National Identity, Social Cohesion.

پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی
سال پانزدهم، شماره پیاپی (۵۵)، شماره چهارم، ۱۴۰۵، ص ۹۵-۱۱۶
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۳۱

مقاله پژوهشی

برساخت زنانه از مفهوم وطن در میان زنان بلوچ ساکن شهر زاهدان

فائزه اعرابی ^{id}، دانشجوی دکتری، جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران

40100135@stu.yazd.ac.ir

احمد کلاته‌ساداتی* ^{id}، دانشیار، گروه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران

asadati@yazd.ac.ir

چکیده

در عصر جهانی‌شدن، وطن به‌عنوان یکی از ارکان اصلی هویت ملی، نقش انکارناپذیری در ایجاد انسجام اجتماعی به‌ویژه در جوامع چندقومیتی از جمله ایران ایفا می‌کند. این پژوهش کیفی با رویکرد برساخت‌گرایی اجتماعی، برساخت معنایی وطن را در گفتمان ۴۷ زن بلوچ در شهر زاهدان بررسی کرده است. داده‌ها به روش مصاحبه نیمه‌ساختاریافته جمع‌آوری و با روش براون و کلارک تجزیه و تحلیل شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که مشارکت‌کنندگان تعلق خاطر عمیقی به مفهوم وطن دارند. وطن در تفسیر مشارکت‌کنندگان عمیقاً ویژگی زنانه با شخصیتی چندوجهی دارد؛ علاوه‌براین، مشارکت‌کنندگان تجربه زیسته وطن را در بستر نوعی ناکامی برساخت می‌کنند؛ بر این اساس می‌توان گفت که برساخت جنسیتی وطن، عرصه‌ای برای بیان «تعلق پیچیده» است که در آن عشق به میهن با نقد تبعیض‌های ساختاری درهم می‌آمیزد. نتایج نشان می‌دهد که سیاست‌های یکسان‌ساز هویتی قادر به جذب این تعلقات چندلایه نیست و به رسمیت شناختن روایت‌های متفاوت از وطن، توجه به نقش و جایگاه زنان در کشور و تقلیل سیاست‌های نابرابرساز پیش‌شرط ایجاد انسجام ملی پایدار است و کمک زیادی به تعمیق مفهومی و تجربی وطن در میان زنان بلوچ خواهد داشت.

واژه‌های کلیدی: برساخت جنسیت، وطن، زنان بلوچ، هویت ملی، انسجام اجتماعی.

*نویسنده مسئول

اعرابی، فائزه و کلاته‌ساداتی، احمد. (۱۴۰۵). برساخت زنانه از مفهوم وطن در میان زنان بلوچ ساکن شهر زاهدان، پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی، ۱۵(۴)، ۹۵-۱۱۶.

<https://doi.org/10.22108/srsp.2026.147021.2165>

3041-8623/ © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<https://doi.org/10.22108/srsp.2026.147021.2165>

مقدمه و بیان مسئله

مفهوم هویت ملی، به‌عنوان فراگیرترین سطح تعلق جمعی در جهان مدرن که بعد از رنسانس و با پیدایش واحدهای سیاسی جدید با عنوان دولت - ملت و شکل‌گیری جنبش‌های ناسیونالیستی مطرح شد (Carvalho & Luna, 2014)، برساخت اجتماعی - تاریخی پیچیده‌ای است که در بستر روابط قدرت، گفتمان‌های مسلط و فرایندهای معناسازی شکل می‌گیرد (Yuval-Davis, 1997; Anderson, 2006). باتوجه‌به اینکه هویت ملی، بحران هویت جوامع درحال گذار را که به عقیده پای^۱ (1971) مقدمه حل بحران مشروعیت سیاسی است، حل می‌کند و وحدت درونی، انسجام و وفاق اجتماعی نیز به همراه دارد، به یکی از مباحث کلیدی در تحقیقات علوم اجتماعی تبدیل شده است (Green, 2020; Cardanas, 2021; Birhan, 2024). امروزه با بروز مسائلی از قبیل جهانی‌شدن و هجوم بی‌وقفه فرهنگ‌های جهانی و نیز کم‌رنگ‌شدن پرستاب مرزهای فرهنگی بین ملت‌ها، توجه به حفظ هویت ملی و حریم فرهنگی خاص ملت‌ها بیش‌ازپیش اهمیت و حساسیت پیدا کرده است (میرزاپور و همکاران، ۱۴۰۰) و این سؤال پیش می‌آید که آیا در زمانه جدید می‌توان از هویت ملی سخن گفت. وجود نزاع بین ملت‌ها و برتری‌جویی آنان از یکدیگر، ادامه‌دار بودن تحقیقات مرتبط با هویت ملی و اظهارنظر صاحب‌نظرانی چون میلر، اسمیت، آرمسترانگ و... بیانگر از رونق‌نیفتادن هویت ملی است.

هویت ملی، این برساخت چندلایه، خود متشکل از برساخت‌های فرعی دیگری است که مهم‌ترین آن‌ها «وطن»^۲ به‌عنوان بُعد سرزمینی و عاطفی هویت ملی است. وطن صرفاً واقعیت جغرافیایی یا سیاسی نیست، بلکه سازه‌ای فرهنگی، روان‌شناختی و گفتمانی است که از طریق روایت‌ها، نمادها، استعاره‌ها و عملکردهای روزمره ساخته، بازسازی و گاه بازتعریف می‌شود (Berger & Luckmann, 1966; Billig, 1995).

امروزه توسعه فناوری و روابط فرامرزی بر تعریف، بازسازی و بازتعریف افراد از وطن تأثیر گذاشته است؛ اما باید به این مهم توجه داشت که فرایند جهانی‌شدن می‌تولند مرزها را کم‌رنگ و تاریخ و فرهنگ مشترک برای همگان ایجاد کند؛ اما بُعد سرزمینی هویت متفاوت است و تعلق به یک سرزمین به‌عنوان وطن در بُعد فردی و نیز بُعد جمعی هویت‌یابی از بین نمی‌رود. شاید حد و حدود و تعریف از وطن تغییر کند، اما بُعد سرزمینی در فرایند هویت‌یابی همچنان پابرجاست و باتوجه‌به تغییرات جهانی و بازلندیشی‌های رخ داده می‌تولند موضوعی درخور توجه و تأمل در تحقیقات باشد؛ زیرا چگونگی تعریف و بازتعریف وطن توسط اعضای جامعه می‌تواند همان نتایجی را به همراه داشته باشد که مطالعه هویت ملی به همراه دارد؛ بنابراین، مسئله تحقیق حاضر ناظر به چگونگی بازتعریف و برساخت وطن و ابعاد آن در عصر جهانی‌شدن است.

یکی از ژرف‌ترین ابعاد هویت ملی، درک و تجربه مفهوم وطن در میان شهروندان است. درک و تجربه مفهوم وطن یکی از ژرف‌ترین ابعاد هویت ملی است که پیوندی عمیق میان فرد و سرزمین برقرار می‌سازد. در این چارچوب، وطن مجموعه‌ای از خاطرات، ارزش‌ها، زبان، فرهنگ و تاریخ مشترک است که در ضمیر ناخودآگاه شهروندان نقش می‌بندد و احساس تعلق را شکل می‌دهد. این احساس تعلق، فرد را به جامعه‌ای بزرگ‌تر متصل و مسئولیت‌پذیری، همبستگی و مشارکت اجتماعی را تقویت می‌کند تجربه وطن در زیست روزمره شهروندان از طریق نمادها، آیین‌ها، زبان مادری، موسیقی، ادبیات و حتی طعم غذاها تجلی می‌یابد. هریک از این عناصر بخشی از حافظه جمعی را تشکیل می‌دهد و به فرد یادآوری می‌کند که بخشی از یک کل بزرگ‌تر است. همچنین، وطن در جامعه ایران و ادبیات فارسی با مفهوم مادرانگی درآمیخته است. اصطلاح «مام میهن» یکی از اصطلاحات رایج در ادبیات فارسی و نیز فضای عمومی ایرانیان است که نشان‌دهنده

² Homeland¹ Pye

پیشینه تجربی تحقیق

مرور منابع نشان می‌دهد درحالی‌که هویت ملی در تحقیقات زیادی پژوهش شده (جعفری و فرج‌زاده، ۱۴۰۳؛ عبادی و همکاران، ۱۴۰۲؛ علیزاده و مهری، ۱۴۰۲؛ بیگدلو، ۱۳۹۸؛ شیخ انصاری، ۱۴۰۳؛ قنبری برزینان، ۱۴۰۲؛ امیدپور و دلاوری، ۱۴۰۲؛ عباس‌زاده مرزالی، ۱۴۰۱؛ پرکی و ناستی‌زایی، ۱۴۰۰؛ کاروانی و غفارسب، ۱۳۹۸؛ Talib, 2023; Han, 2023; Ayoubi, 2024; Zhao, 2024)، به ابعاد هویت ملی ازجمله «وطن» کمتر توجه شده است. اگرچه به وطن و برساخت آن در ادبیات و شعر توجه شده (ازجمله شمعی و بیطرفان، ۱۳۹۱)، باتوجه‌به حوزه پژوهش حاضر، صرفاً منابعی بررسی می‌شوند که هرچند محدود در حوزه علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی به وطن پرداخته‌اند.

سعیدی (۱۳۹۸) در مطالعه‌ای با عنوان «بازنمایی وطن در میان ذهنیت مهاجران: رهیافتی نظری به دیاسپورای ایرانی»، تصویر مهاجران ایرانی به آلمان را درباره مفهوم وطن بررسی کرده و بیان داشته است که مفهوم وطن به‌عنوان برساختی میان‌ذهنیتی در نزد مهاجران ایرانی به آلمان دارای سه بُعد معنایی عاطفی- فرهنگی، ملی- جغرافیایی و مذهبی- سیاسی بوده است.

در مطالعات داخلی معطوف به وطن، عباس‌زاده مرزالی (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «دیاسپورای ایرانی و حس تعلق به وطن» نشان داده است که برای مهاجران ایرانی، «وطن» فراتر از یک مکان فیزیکی، برساخته‌ای از خاطرات، نوستالژی و تعلقات عاطفی- فرهنگی است. همچنین پورغفار و همکاران (۱۴۰۳) در مطالعه‌ای با عنوان «نوستالژی وطن در زندگی روزمره ایرانیان مهاجر» به این نتیجه رسیده‌اند که خاطرات و احساس نوستالژی مرتبط با وطن، حول محور خاطرات کودکی، فعالیت‌های سیاسی و مشکلات اقتصادی- اجتماعی شکل می‌گیرد. اگرچه این مطالعات معطوف به جمعیت دیاسپورا (مهاجران) است، یافته‌های آنها مؤید آن است که «حس تعلق به وطن» می‌تواند در بسترهای متفاوت اجتماعی (مانند حاشیه‌نشینی قومی در داخل کشور) نیز شکل‌های پیچیده‌ای از «تعلق دوگانه» یا «تعلق نقادانه» را پدید آورد.

برساختی استعاری و زنانه از وطن است. این اصطلاح در زبان فارسی، ریشه در تاریخ و فرهنگ ایران دارد و به‌عنوان استعاره‌ای قدرتمند برای بازنمایی وطن به‌صورت موجودی مادرانه و پرورنده در ادبیات و گفتمان ملی به کار رفته است. این مفهوم که وطن را به مادر تشبیه می‌کند، از نظر تاریخی و فرهنگی در پیوند با ارزش‌های عمیق ایرانی، به‌ویژه در دوره‌های مختلف تحولات سیاسی، اجتماعی و ادبی شکل گرفته است.

باوجود جایگاه برجسته وطن در گفتمان‌های ملی، مفهوم «وطن» در میان گروه‌های قومی و جنسیتی مختلف، معانی متفاوتی به خود می‌گیرد. به نظر می‌رسد در میان زنان بلوچ که در تقاطع قومیت، جنسیت و گاه حاشیه‌نشینی اجتماعی قرار دارند، وطن نه‌تنها مفهومی جغرافیایی یا سیاسی، بلکه بیشتر تجربه‌ای عاطفی، فرهنگی و تاریخی تداعی می‌کند. از آنجاکه منطقه سیستان و بلوچستان ایران جغرافیای وسیعی دارد و قوم بلوچ بیشتر جمعیت این جغرافیا را به خود اختصاص داده و در دهه‌های اخیر و به دلایل مختلف تهدیدهای امنیتی مختلفی در این جغرافیا شکل گرفته است، به نظر می‌رسد مفهوم وطن در این بستر تاریخی و جغرافیایی و بافتار فرهنگی مفهومی مهم و برساخت اجتماعی قوی‌ای است که می‌تواند مطالعه شود. باتوجه‌به حضور و فعالیت اجتماعی بیشتر زنان بلوچ در دهه اخیر در مقایسه با گذشته و باتوجه‌به اینکه مخاطب بسیاری از برنامه‌ریزی‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی سال‌های اخیر زنان بلوچ بوده و نقش آنان را به‌عنوان عنصر کلیدی در خانواده و تربیت نسل آینده نمی‌توان نادیده گرفت، جامعه هدف تحقیق حاضر زنان بلوچ هستند که وطن برای آن‌ها مفهومی دوجبهی دارد؛ از یک‌سو به «کشور ایران» به‌عنوان کل سیاسی و ملی و ازسوی دیگر به «سرزمین بلوچی» به‌عنوان زیست‌بوم قومی، فرهنگی و عاطفی آنان اشاره دارد؛ بنابراین، هدف تحقیق حاضر کشف و واکاوی مفهوم وطن نزد زنان بلوچ است.

هویت ملی به جدایی آن از غرب (اروپا) اهمیتی داده نشده و به مرزها توجه نشده است.

تلیب^۵ (2023) در مطالعه‌ای با عنوان «روابط پایدار بین دیاسپورا و میهن: مورد سنگاپور» بیان داشته است که مهاجران ارتباط و تعلق خود را با سرزمین و وطن خود حفظ نموده و آن را فراموش نکرده‌اند. کوهن و یفیت^۶ (2021) در مطالعه خود با عنوان «پاسپورای ایرانی و میهن: بازتعریف نقش مرکز»، نگرش مهاجران ایرانی را به وطن خود ارزیابی و بیان کرده‌اند که وطن و سرزمین ایران برخلاف سایر ابعاد هویت ملی در هویت مهاجران نقش مهمی دارد. پالاولان^۷ (2021) در پژوهش خود با عنوان «مفهوم وطن نزد دانش‌آموزان دبستانی» به این نتیجه دست یافته است که مفهوم وطن برای دانش‌آموزان بیشتر بر ارزش‌های ملی و وفاداری متمرکز است و مفهوم وطن را با احساس حفاظت از ارزش‌های ملی مرتبط می‌دانند.

به‌طور کلی می‌توان منابع مطرح‌شده را در سه دسته قرار داد: الف) وطن و مهاجرت (سعیدی، ۱۳۹۸؛ عباس‌زاده مرزالی، ۱۴۰۱؛ پورغفار و همکاران، ۱۴۰۳؛ Talib, 2023; Cohen & Yefet, 2021; Taheri, 2024) که نشان می‌دهد وطن برای مهاجران برساختی ذهنی و عاطفی است؛ ب) وطن، مرزها و جغرافیای سیاسی (Süleymanoğlu-Kürüm & Eroler, 2023; Korol, 2024) که بر رابطه بین وطن، حاکمیت ملی و مرزبندی تأکید دارند؛ ج) مطالعات مربوط به ادراک وطن در بین گروه‌های خاص (Pavalan, 2021) که نشان می‌دهد حتی کودکان نیز برداشتی از وطن دارند که حول ارزش‌های ملی شکل می‌گیرد و در نهایت مطالعات مرتبط با قوم بلوچ به‌طور خاص (کاروانی و غفارسب، ۱۳۹۸؛ هاشمی‌خواه و همکاران، ۱۴۰۳).

بررسی پژوهش‌های انجام‌شده نشان‌دهنده اهمیت بُعد

علاوه‌براین، کاروانی و غفارسب (۱۳۹۸) در پژوهشی با رویکرد نظریه زمینه‌ای و با تمرکز بر دانشجویان بلوچ نشان داده‌اند که آنان «نوسان هویتی» را تجربه می‌کنند و هویتشان حول مقوله هسته «برساخت هویت حاشیه‌ای؛ گسست و فرسایش هویت ملی» شکل می‌گیرد. همچنین هاشمی‌خواه و همکاران (۱۴۰۳) در پژوهشی پیمایشی در شهر زاهدان نشان داده‌اند که عواملی چون فقر، بیکاری، دوری از مرکز و تفاوت‌های مذهبی، زمینه‌ساز احساس تبعیض و نارضایتی (محرومیت نسبی) در میان بلوچ‌ها است که با مضمون «ناکامی زیسته» در پژوهش حاضر همخوانی دارد.

در مطالعات خارجی، کرول^۱ (2024) در پژوهشی با عنوان «کرسی» به عنوان عنصری از هویت ملی: زمینه مرزها، مفهوم وطن را از عناصر ساختاری هویت ملی می‌داند که در هویت ملی لهستان در حاشیه قرار گرفته است. وی معتقد است که مرزبندی‌های جدید، نیاز به تعریف جدیدی از سرزمین مرزی در لهستان را ضروری ساخته است. تاهری^۳ (2024) در مطالعه‌ای با عنوان «معنای فضاهای باز عمومی برای گنشگری وطنی مهاجران» گنشگری اجتماعی مهاجران ایرانی، روسی، اکرائینی و... را در کره جنوبی در واکنش به مسائل وطنشان بررسی کرده‌اند. براساس یافته‌های این پژوهش تعلق به وطن خویش سبب کنشگری فعال مهاجران در کره شده است که اگر فضای مناسبی برای بروز این کنشگری مهاجران ایجاد شود، هویت ملی و قومی آنان تقویت خواهد شد. سلیمان اغلو و ایرولر^۴ (2023) در پژوهش خود با عنوان «ساخت‌وساز فضایی میهن در هویت ملی ترکیه: طرد و شمول اروپا» به این بحث پرداخته‌اند که در شکل‌گیری هویت ملی ترکیه، بُعد سرزمینی بیش از آنکه ملی باشد، فراملی بوده و در تعریف

^۱ Korol

^۲ اصطلاحی لهستانی به معنای «سرزمین‌های مرزی شرقی» است. این مناطق تا پیش از جنگ جهانی دوم بخشی از لهستان بودند و امروزه در اوکراین، بلاروس و لیتوانی قرار دارند. در ادبیات هویت ملی لهستان، «کرسی» به نماد از دست رفتن سرزمین و تعلق عاطفی بدل شده است.

^۳ Taheri

^۴ Süleymanoğlu-Kürüm & Eroler

^۵ Talib

^۶ Cohen & Yefet

^۷ Pavalan

برساخت‌گرایی اجتماعی

نظریهٔ «برساخت اجتماعی واقعیت» را پیتر برگر و توماس لاکمن در کتابی به همین نام ارائه کردند. این اثر اساسی‌ترین چارچوب را برای درک چگونگی شکل‌گیری مفاهیم به ظاهر «طبیعی» و «بدیهی» (مانند دین، قانون، خانواده و به‌طور خاص برای این پژوهش، «وطن») فراهم می‌آورد. از منظر برگر و لاکمن واقعیت‌های اجتماعی، هویت‌ها و مفاهیم به‌جای اینکه به‌عنوان ساختارهایی ثابت در نظر گرفته شود، در مکالمات و گفت‌وگوها با دیگران خلق و حفظ می‌شود (Berger & Luckmann, 1966). درواقع، واقعیت اجتماعی محصول فرایند پیچیده‌ای است که در آن کنشگران اجتماعی به‌طور مستمر از طریق تعاملات خود، جهان را می‌سازند، بازتولید می‌کنند و درونی می‌سازند.

در این راستا، بلید تأکید کرد که فرایند برساخت در خلأ صورت نمی‌پذیرد، بلکه در بستر ساختاری – تجربی خاصی رخ می‌دهد؛ به بیان دیگر، برساخت‌های اجتماعی همواره متأثر از شرایط عینی و تجارب زیسته‌ای است که کنشگران در آن قرار دارند؛ برای نمونه برساخت مفهوم وطن برای یک زن بلوچ ساکن در مرز که تجربهٔ محرومیت‌های اقتصادی، اجتماعی و جغرافیایی و آموزشی را دارد، با برساخت همین مفهوم برای زنی در مرکز کشور که این تجارب را ندارد، متفاوت خواهد بود. فرایند برساخت اجتماعی در سه مرحلهٔ اصلی صورت می‌پذیرد:

برونی‌سازی: انسان‌ها از طریق کنش‌ها و تعاملات اجتماعی خود، مفاهیم، نمادها و نهادها را خلق می‌کنند. این مرحله بیانگر فعالیت خلاقانهٔ بشر است؛ برای مثال، مفهوم «وطن» ابتدا به‌عنوان ایده‌ای انتزاعی و محصول تجربهٔ زیستهٔ گروهی از انسان‌ها متولد شده است. در این پژوهش، برونی‌سازی شامل روایت‌ها، خاطرات و گفتارهای زنان بلوچ دربارهٔ سرزمین مادری‌شان است که به‌تدریج تعریف خاصی از «وطن» را می‌آفریند.

عینی‌سازی: محصولات برونی‌سازی شده (مانند زبان، قوانین یا نهادها) با گذشت زمان از خالقان خود مستقل شده و

وطن است؛ بااین‌وجود، به برساخت اجتماعی وطن به‌خصوص در میان زنان در تحقیقات داخلی کم‌توجهی زیادی شده است. این موضوع به‌خصوص در میان زنان بلوچ تحقیق نشده است؛ گروهی که در تقاطع چندین هویت اجتماعی قرار دارند. این موقعیت بینابینی و منحصر‌به‌فرد، آنان را به سوژه‌هایی تبدیل می‌کند که می‌توانند روایتی متفاوت، متکثر یا انتقادی از برساخت یکپارچه و آرمانی «وطن – مادر» ارائه دهند؛ بنابراین، باتوجه‌به خلأ دانش و نیز اهمیت موضوع در میان زنان بلوچ ضرورت تحقیق آشکار است.

چارچوب مفهومی

به‌طور معمول وقتی از برساخت چیزی سخن گفته می‌شود، به این معناست که آن چیز را نمی‌توان صرفاً «یافت» یا «کشف» کرد، بلکه آن امری «ساخته‌شده» است که فعالیت آگاهانهٔ برخی از افراد در منطقه و زمان خاصی آن را پدید آورده است؛ بنابراین، ساخت یا برساخت در مقابل «یافتن» یا «کشف» قرار می‌گیرد. گفتن اینکه چیزی برساخته‌ای اجتماعی است، به معنای این است که جامعه یا اجتماعی خاص آن را ساخته‌اند؛ یعنی گروهی از افراد که به‌نحوی خاص و با ارزش‌ها، علایق و نیازهای خاصی سازمان یافته‌اند (بوغوسیان، ۱۳۹۵: ۳۴). این فرایند همواره در بستر روابط قدرت و گفتمان‌های مسلط شکل می‌گیرد و لذا طبیعی، تغییرناپذیر و جهان‌شمول جلوه داده می‌شود؛ بنابراین، موضوع پژوهش حاضر ریشه در نظریهٔ برساخت‌گرایی اجتماعی دارد. از آنجاکه این برساخت بر بُعد جنسیت مفهوم وطن در یک بستر فرهنگی و جغرافیایی معین تأکید دارد، مطالعات جنسیت و ملی‌گرایی (براساس آرای یووال – دیویس^۱ (1997)، مک‌کلینتوک^۲ (1995) و موسسه^۳ (1985) و جغرافیای عاطفی و اخلاقی (براساس آرای کاپلان و اسمیت) نیز بخشی از چارچوب مفهومی پژوهش را به خود اختصاص داده است.

³ Mosse

¹ Yuval-Davis

² McClintock

به‌عنوان واقعیت‌هایی عینی و پیش‌ساخته ظاهر می‌شود. اینجاست که وطن از ایده‌ای ذهنی به یک «چیز» واقعی و مسلم تبدیل می‌شود؛ چیزی که وجود دارد و باید از آن دفاع کرد، دوستش داشت یا برایش جان داد. نمادهای ملی، پرچم، سرود، مراسم رسمی و آموزش‌های مدرسه‌ای همگی در عینی‌سازی مفهوم وطن نقش دارد.

درونی‌سازی: در این مرحله، واقعیت عینی شده از طریق فرایند جامعه‌پذیری توسط اعضای جدید جامعه درونی می‌شود. یک دختر بلوچ از طریق خانواده، جامعه محلی و رسانه‌ها می‌آموزد که وطن چیست، چه حسی باید به آن داشته باشد و نقش او به‌عنوان یک زن در قبال این وطن چگونه است. این فرایند ممکن است همراه با تضاد باشد، به‌ویژه هنگامی که تعریف رسمی از وطن با تجارب زیسته او در تضاد قرار گیرد.

بر این اساس، این چارچوب مفهومی به پژوهش حاضر امکان می‌دهد تا «وطن» را نه به‌عنوان واقعیت جغرافیایی از پیش تعریف‌شده، بلکه به‌مثابه پدیده‌ای پویا در نظر بگیرد که از طریق گفت‌وگوها، نمادها و گفتمان‌های روزمره در بستر اجتماعی خاصی ساخته و بازسازی می‌شود و تحلیل چگونگی «جنسیت‌یابی» این برساخت را ممکن می‌سازد.

مطالعات جنسیت و ملی‌گرایی

این پژوهش از مطالعات جنسیت و ملی‌گرایی نیز بهره می‌گیرد. پژوهشگران برجسته این حوزه به‌طور قانع‌کننده‌ای استدلال کرده‌اند که ملت‌ها و ملی‌گرایی به شکلی ذاتی و ساختاری جنسیت‌یافته هستند. یووال - دیویس (1997) با طرح این مفهوم که زنان به‌عنوان «نمادهای زیستی و فرهنگی ملت» عمل می‌کنند، نقش آنان را در بازتولید و تثبیت مرزهای نمادین میان گروه‌های ملی («خودی» در مقابل «غیرخودی») برجسته ساخته است. وی بین نقش‌های مختلف زنان تمایز قائل می‌شود و آنان را به‌عنوان «مولدین زیستی» (از طریق

فرزندآوری)، «مولدین فرهنگی» (نقل و انتقال سنت‌ها) و «نمادهای جمعی» (که مرز بین «خود» و «دیگری» را مشخص می‌کنند) در نظر می‌گیرد. مک‌کلینتوک (1995) در اثر *جامه‌های /مپراطوری*^۱ بر این امر تأکید دارد که ملت‌ها همواره در قالب «خانواده‌های استعاری» بازنمایی می‌شوند که در آن وطن به‌مثابه مادر آرمانی بوده و مردان به‌عنوان پسران وفادار آن تصویر می‌گردند. این دیدگاه را موسه (1985) نیز با ردیابی ریشه‌های تاریخی ناسیونالیسم در اروپای قرن نوزدهم تقویت می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه «احترام به زنانگی» به بخشی جدایی‌ناپذیر از فرهنگ ملی و میهن‌پرستی بورژوازی بدل گشته و زنان را به نمادهای منفعل وطن تقلیل داده است. از این منظر، زنان نه تنها به‌عنوان شهروند، بلکه به‌عنوان هادران آینده ملت، ناقضان فرهنگ و نمادهای تمایز بین «خودی» و «غیرخودی» در گفتمان‌های ملی تصویر می‌شوند. در این فرایند، خود «وطن» نیز به کالبدی زنانه و اغلب در هیئت مادری آرمانی، دوشیزه‌ای باکره نیازمند محافظت یا معشوقه مجهز می‌شود.

جغرافیای عاطفی و اخلاقی

جغرافیای عاطفی با تمرکز بر آثار پژوهشگرانی مانند کاپلان، بر این امر تأکید دارد که فضاها و مکان‌ها صرفاً موجودیت‌های فیزیکی نیستند، بلکه با احساسات، عواطف، تعلقات خاطر و تجارب زیسته افراد و گروه‌ها شکل می‌گیرند و معنا می‌یابند. از این منظر، عواطف در فضا جریان دارد، در مکان‌ها تجسم می‌یابد و به شکل‌دهی هویت‌های فردی و جمعی کمک می‌کند. کاپلان استدلال می‌کند که درک ما از مکان‌هایی مانند «خلنه» یا «وطن»، همواره برآمده از شبکه‌ای درهم‌تنیده از خاطرات شخصی، روابط اجتماعی و احساسات عمیق (مانند عشق، ترس، نوستالژی یا درد) است (Kaplan, 2003/1997)؛ بنابراین، وطن می‌تواند هم‌زمان مکانی برای «امنیت» و «تعلق» و نیز مکانی برای «حاشیه‌نشینی» و «رنج» باشد. برای زنان بلوچ، این جغرافیای

¹ Imperial Leather

نه به‌عنوان بازتابی منفعل، بلکه به‌مثابه کنشی خلاقانه برای معنابخشی به جهان خویش در بافتی پیچیده، فهم کنند. این چارچوب به فهم این موضوع کمک می‌کند که چگونه وطن برای این زنان، در تقاطع جنسیت، قومیت و موقعیت جغرافیایی - سیاسی برساخته می‌شود؛ چگونه آنان با گفتمان‌های ملی مسلط تعامل می‌کنند و درنهایت، چگونه «وطن» را نه به‌عنوان مفهومی انتزاعی، بلکه به‌مثابه بستری از عواطف، تعهدات اخلاقی و هویت‌های چندلایه تجربه می‌کنند.

روش تحقیق

مطالعه حاضر مطالعه‌ای کیفی است که در سال ۱۴۰۴ و در شهر زاهدان انجام شد. این پژوهش با هدف واکاوی برساخت معنای وطن و به‌ویژه جنسیت آن در گفتمان زنان بلوچ از روش تحقیق کیفی و راهبرد تحلیل مضمون بهره برده است. تحلیل مضمون روشی برای شناسایی، تحلیل و سازمان‌دهی الگوهای معنایی (مضامین) درون داده‌های کیفی است (Braun & Clarke, 2006). این روش به دلیل انعطاف‌پذیری نظری و قابلیت آن در ارائه تحلیلی غنی و دقیق از داده‌های متنی برای پاسخ به پرسش‌های این پژوهش که معطوف به «چگونگی» و «چیزی» تجربه‌های افراد است، انتخابی مناسب محسوب می‌شود. مشارکت‌کنندگان این پژوهش را کلیه زنان بلوچ ساکن در شهر زاهدان تشکیل می‌دهند که با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند و با رعایت اصل حداکثر تنوع (از نظر سن، سطح تحصیلات، وضعیت تأهل و محل سکونت) و تمایل به مشارکت، با ۴۷ نفر (جدول ۱) از این زنان مصاحبه به عمل آمد که انجام مصاحبه تا رسیدن به اشباع، یعنی تا زمانی ادامه یافت که داده‌های جدید به ظهور مضمون یا مفهوم تازه‌ای منجر نشد.

عاطفی ممکن است با حس تعلق عمیق قومی و خانوادگی از یک‌سو، و تجربه محرومیت یا سیاست‌های یکسان‌ساز ازسوی دیگر شکل گرفته باشد.

در کنار آن، جغرافیای اخلاقی با اتکا به آرای اندیشمندانی مانند دیوید اسمیت به چگونگی نقش‌بندی فضای جغرافیایی براساس نظام‌های ارزشی، هنجاری و اخلاقی می‌پردازد. اسمیت نشان می‌دهد که چگونه جوامع، فضاها را به مناطقی خودی و غیرخودی، پاک و ناپاک، مطلوب و نامطلوب، اخلاقی و غیراخلاقی تقسیم‌بندی می‌کنند. این تقسیم‌بندی‌های اخلاقی - فضایی بازتابی از روابط قدرت، تاریخ‌های جمعی و منازعات اجتماعی است و به‌نوبه خود، کنش‌های افراد (مانند مهاجرت، سکونت یا دفاع از یک قلمرو) را هدایت می‌کند (Smith, 2000). از این منظر، وطن می‌تواند به‌عنوان قلمروی اخلاقی تلقی شود که وفاداری به آن وظیفه و دفاع از آن تکلیف اخلاقی قلمداد می‌شود.

درمجموع، چارچوب مفهومی حاضر با تلفیق سه چشم‌انداز نظری، ابزاری تحلیلی برای واکاوی پدیده مورد مطالعه فراهم می‌آورد. برساخت‌گرایی اجتماعی به‌عنوان ستون فقرات نظری، «چگونگی» شکل‌گیری معنا را از طریق کنش و گفت‌وگو توضیح می‌دهد. مطالعات جنسیت و ملی‌گرایی، «محتوای» این برساخت یعنی ابعاد جنسیتی و نمادین آن را آشکار می‌سازد؛ درنهایت، جغرافیای عاطفی و اخلاقی به‌عنوان پلی نظری عمل می‌کند که «زمینه» شکل‌گیری این برساخت خاص - یعنی موقعیت سرزمینی و تجربه زیسته زنان بلوچ در استان سیستان و بلوچستان - را به «محتوای» آن پیوند می‌زند و توضیح می‌دهد که چرا و چگونه این برساخت متجلی می‌شود. این ترکیب‌بندی به پژوهش حاضر امکان می‌دهد تا روایت زنان بلوچ را از وطن

جدول ۱- اطلاعات زمینه‌ای مشارکت‌کنندگان

Table 1- Background information of participants

نام	سن	تحصیلات
۱ اسماء	۲۱	دیپلم
۲ بتول	۲۴	کارشناسی
۳ انیس	۲۱	دیپلم
۴ تمنا	۳۰	ابتدایی
۵ ثنا	۲۹	ابتدایی
۶ حلیمه	۲۰	کارشناسی
۷ پریرسا	۲۵	دیپلم
۸ خدیجه	۴۳	ابتدایی
۹ پریرسا	۱۸	دیپلم
۱۰ رویدا	۳۵	ابتدایی
۱۱ زینب	۲۴	کارشناسی ارشد
۱۲ زهرا	۱۹	دیپلم
۱۳ سارا	۲۲	دیپلم
۱۴ سارا	۲۱	زیر دیپلم
۱۵ سایه	۴۹	کارشناسی ارشد
۱۶ ستایش	۳۰	دیپلم
۱۷ عطرتین	۳۵	دیپلم
۱۸ فاطمه	۳۷	دیپلم
۱۹ مینا	۲۲	کارشناسی
۲۰ مریم	۳۶	لیسانس
۲۱ فاطمه	۵۰	لیسانس
۲۲ مریم	۲۴	فوق دیپلم
۲۳ مطهره	۲۷	دیپلم
۲۴ فاطمه	۵۰	ابتدایی
۲۵ معصومه	۴۷	زیر دیپلم
۲۶ نادیا	۱۸	دیپلم
۲۷ زیبا	۲۱	فوق دیپلم
۲۸ هانیه	۲۸	لیسانس
۲۹ نازنین	۳۵	زیر دیپلم
۳۰ فاطمه	۲۰	کارشناسی
۳۱ اسماء	۲۰	زیر دیپلم
۳۲ آذر	۳۲	فوق دیپلم
۳۳ آمنه	۳۴	لیسانس
۳۴ بهناز	۳۹	ابتدایی
۳۵ پریرزاد	۲۹	فوق دیپلم
۳۶ پریرسا	۱۸	دیپلم
۳۷ حدیثه	۲۵	دیپلم
۳۸ رویا	۲۴	لیسانس
۳۹ فاطمه	۳۵	لیسانس
۴۰ لیلا	۳۲	دکتری
۴۱ لیلا	۴۰	ابتدایی
۴۲ مریم	۲۰	فوق دیپلم
۴۳ مهدیه	۳۵	کارشناسی
۴۴ نرجس	۲۰	دیپلم
۴۵ یاسمن	۱۹	دیپلم
۴۶ یگانه	۳۰	دیپلم
۴۷ یلدا	۲۶	کارشناسی

ابزار اصلی گردآوری داده‌ها در این پژوهش، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بود. مصاحبه با تعدادی سؤال کلی در رابطه با معنای وطن و چگونگی توصیف آن شروع شد و در ادامه متناسب با جواب‌ها سؤالاتی تکمیلی نیز از مشارکت‌کنندگان پرسیده و داده‌های لازم جمع‌آوری شد. تمامی مصاحبه‌ها در دو بستر مکانی مشخص انجام گرفت: محیط دانشگاه و فضاهای عمومی شهر زاهدان شامل خیابان‌های کوثر و معلم. انتخاب این مکان‌ها با هدف تسهیل دسترسی به مشارکت‌کنندگان، ایجاد فضایی آشنا و امن، و رعایت حساسیت‌های فرهنگی جامعه مورد مطالعه صورت پذیرفت. در محیط دانشگاه، مصاحبه‌ها در اتاق‌هایی ساکت و به دور از رفت‌وآمد انجام شد تا شرایط لازم برای تمرکز و گفت‌وگوهای عمیق فراهم شود. در فضاهای عمومی مکان‌هایی نسبتاً خلوت مانند گوشه‌های آرام پارک‌ها یا بخش‌های کم‌تردد خیابان انتخاب شد و رعایت کامل حریم خصوصی مشارکت‌کنندگان در اولویت قرار داشت. پیش از آغاز هر مصاحبه، اهداف و ضرورت پژوهش به روشنی تشریح و رضایت آگاهانه مشارکت‌کنندگان به صورت شفاهی اخذ شد. ابزار اصلی گردآوری داده‌ها، فهرستی از سؤالات محوری از پیش طراحی شده بود که در جریان مصاحبه براساس پاسخ‌ها، پرسش‌های تکمیلی نیز مطرح می‌شد. این رویکرد انعطاف‌پذیر امکان بررسی عمیق‌تر موضوع، شناسایی ابعاد پنهان و تولید داده‌های کیفی غنی را فراهم کرد و در نهایت به ارتقای اعتبار و جامعیت یافته‌ها انجامید.

تجزیه و تحلیل داده‌ها براساس مدل شش مرحله‌ای براون و کلارک^۱ (۲۰۰۶) انجام پذیرفت:

۱. آشناسدن با داده‌ها: متن مصاحبه‌ها بارها و به دقت مطالعه و ایده‌های اولیه یادداشت‌برداری شد.
۲. تولید کدهای اولیه: بخش‌های معنادار متن (عبارات، جملات یا پاراگراف‌ها) در رابطه با معنای وطن، جنسیت و صفات آن به صورت نظام‌مند برچسب‌گذاری (کدگذاری) شد.

این فرایند برای کل داده‌ها انجام شد.

۳. جست‌وجو برای یافتن مضامین: کدهای مشابه، درون مقوله‌های گسترده‌تری به نام «مضمون» مانند «وطن – مادر» دسته‌بندی شد.

۴. بازبینی مضامین: مضامین اولیه از نظر انسجام درونی و تمایز با یکدیگر بازبینی شد. یک نقشه اولیه از مضامین ترسیم گردید تا ساختار کلی تحلیل شکل بگیرد.

۵. تعریف و نام‌گذاری مضامین: هر مضمون به طور واضح تعریف و یک نام توصیفی برای آن انتخاب شد. در این مرحله، ماهیت و داستان هر مضمون به وضوح مشخص گردید.

۶. تنظیم گزارش نهایی: در این مرحله نهایی، تحلیل به صورت گزارشی منسجم نوشته شد. برای هر مضمون، شواهد قانع‌کننده و نقل‌قول‌های گویا از مصاحبه‌ها ارائه شد تا روایت تحلیلی، مستند و غنی شود.

در پژوهش‌های کیفی، اعتبار و پایایی یافته‌ها از طریق به کارگیری راهبردهای دقیق و چندبُعدی تضمین می‌شود. در این مطالعه به منظور حصول اطمینان از صحت و قابلیت اعتماد داده‌ها از راهکارهای پیشنهادی لینکلن و گوبا^۲ (۱۹۸۸) شامل بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان و بازبینی توسط متخصصان پژوهشی استفاده شد. در مرحله بازبینی مشارکت‌کنندگان، خلاصه‌ای از مصاحبه‌ها و برداشت‌های اولیه در اختیار تعدادی از آنان قرار گرفت تا از انطباق تفسیر پژوهشگر با تجربه زیسته آنان اطمینان حاصل شود.

علاوه بر این، برای کاهش سوگیری‌های محتمل پژوهشگر، بازبینی مکرر داده‌ها و مضامین در طول فرایند تحلیل صورت پذیرفت تا اطمینان حاصل شود که یافته‌ها انعکاسی اصیل و عاری از پیش‌فرض‌های شخصی از روایت‌های مشارکت‌کنندگان است. این رویکرد نظام‌مند به تقویت اعتبار درونی پژوهش و افزایش اتکاپذیری نتایج انجامید.

در تمام مراحل پژوهش، اصول اخلاقی مبتنی بر رضایت

² Lincoln & Guba

¹ Braun & Clarke

آگاهانه، محرمانگی و حفظ هویت مشارکت‌کنندگان رعایت شد. به شرکت‌کنندگان اطمینان داده شد که امکان خروج از مطالعه در هر مرحله وجود دارد و هویت آنان در گزارش نتایج کاملاً محفوظ خواهد ماند. همچنین به صداقت و شفافیت در گردآوری، تحلیل و ارائه داده‌ها به‌عنوان اصل اساسی توجه شد.

یافته‌های پژوهش

پیش از گزارش یافته‌ها، لازم به یادآوری است که «وطن» در این پژوهش برای زنان بلوچ مفهومی دوجبهی دارد: بر «کشور ایران» به‌عنوان یک کل سیاسی - ملی و نیز بر «زادگاه/سرزمین بلوچی» به‌عنوان خنله و کاشانه و زیست‌بوم عاطفی آنان دلالت دارد؛ بنابراین، تکرار واژه «وطن» در روایت مشارکت‌کنندگان، ناظر بر هر دو سطح معناست. تحلیل داده‌های این پژوهش، روایت پیچیده و چندلایه‌ای از چگونگی بازنمایی وطن در گفتمان زنان بلوچ ارائه می‌دهد. در نظر آن‌ها وطن مفهوم زنانه و برساختی مؤنث است که شخصیتی چندبعدی دارد و ناظر به تجربه مشارکت‌کنندگان، ناکامی‌های زیسته‌ای را از سرگذرانده است. تحلیل‌ها به‌وضوح نشان می‌دهد که «ناکامی زیسته» به‌عنوان بستر اصلی زندگی این زنان، نقشی کلیدی در شکل‌دهی به درک آنان از وطن ایفا کرده است. در دل این بستر مشترک، «جنسیت» به‌عنوان

مقوله‌ای معنا ساز، محور اصلی برساخت مفهوم وطن قرار می‌گیرد. در کانون این بازنمایی الگویی غلب قرار دارد: وطن به‌مثابه موجودی زنده و دارای هویت مؤنث. این‌که مشارکت‌کنندگان به شکلی خودانگیخته و نظام‌مند، سرزمین مادری خود را در قالب موجودی مؤنث مفهوم‌پردازی می‌کنند، دریچه‌ای به سوی درک عمیق‌تر رابطه عاطفی و روان‌شناختی آنان با وطن می‌گشاید. این فرایند زنانه‌سازی تنها به تشبیه ساده ادبی محدود نمی‌شود، بلکه به سازه‌ای گفتمانی قدرتمند تبدیل شده است که از طریق آن، مفاهیم انتزاعی میهن، تعلق و ملیت عینیت می‌یابند. الگوی غالب در داده‌ها حاکی از آن است که این موجود مؤنث در سه قالب استعاره‌ای اصلی «مادر»، «زن» و «دختر» متجلی می‌شود. هریک از این قالب‌ها، بُعد متفاوتی از این رابطه را برجسته می‌سازد و از انتظارات، احساسات و تجربیات زیسته متفاوتی سخن می‌گوید. این سه‌گانه استعاره‌ای، ساختارهای معنایی است که رابطه‌ای پویا و گاه پرتنش بین فرد و وطن را شکل می‌دهد. همچنین، تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که این موجود مؤنث، دارای شخصیتی چندوجهی، پیچیده و گاه پرتناقض است. این شخصیت را می‌توان در قالب چند مضمون فرعی مجزا، اما مرتبط مشاهده کرد که هرکدام بخشی از تجربه زیسته زنان بلوچ را بازمی‌تابانند. سه مضمون برساخت‌شده تحقیق عبارت‌اند از: زنانگی، چندانگی شخصیت و ناکامی زیسته (جدول ۲).

جدول ۲- مفاهیم و مضامین مرتبط با برساخت زنانه از وطن

Table 2- Concepts and themes related to the femiine construction of homeland

مضمون اصلی	مضامین فرعی	کدهای اولیه
زنانگی	استعاره وطن _ مادر	وطن به مثابه مادر تغذیه‌گر و پرورش‌دهنده، وطن به مثابه پناهگاه امن و آغوش مادرانه، وطن به مثابه مادر بی‌همتا و جایگزین ناپذیر.
	استعاره وطن _ زن	وطن به مثابه زن آرمانی، وطن به مثابه زن رنجیده و شکننده، وطن به مثابه زن پیچیده و متناقض، وطن به مثابه زن مقاوم و پایدار.
	استعاره وطن _ دختر	وطن به مثابه دختری شکننده و نیازمند محافظت، وطن به مثابه پروژه‌ای در حال رشد و تحول، وطن به مثابه میراثی برای نسل آینده.
	شخصیت آرمانی	باسخاوت، بخشنده، پرعطوفت، با دلی بزرگ
چندگانگی شخصیت	شخصیت قربانی	رنج کشیده، شکسته، درمانده، بدبخت، توسری‌خور
	شخصیت مقاوم	مقاوم، تسلیم‌نشدنی، سرسخت، پایدار، تلاشگر، پشتیبان
	شخصیت متناقض	شخصیت متناقض، باطن نرم/ظاهر سخت، مبهم، رازآلود
	شخصیت حامل ارزش‌های دینی	بایمان، باحیا، مذهبی، پاک، مسلمان
ناکامی زیسته	محرومیت اقتصادی	وضعیت اقتصادی وحشتناک، بیکاری و تورم بالا، عدم توانایی مالی برای مهاجرت، فقر و گرانی
	محدودیت‌های آموزشی	محرومیت از تحصیل، درس خواندن پنهانی، عدم حق تحصیل بعد از ازدواج، فرصت‌های آموزشی محدود
	تبعیض جنسیتی و محدودیت در سبک زندگی	نداشتن آزادی به عنوان زن، محدودیت در انتخاب پوشش و رفتار، اولویت نقش همسری و مادری، عدم امکان انتخاب شغل موردعلاقه، اجبار در ازدواج، عدم حق تصمیم‌گیری برای زندگی، عدم امکان پرورش استعدادها، تحمیل سبک زندگی سستی.
	تبعیض قومی و جغرافیایی	عدم توجه به استان سیستان و بلوچستان، احساس تبعیض نسبت به قوم بلوچ، امکانات نابرابر بین استان‌ها، احساس غریبگی در وطن خود.
	نامیدی و شکست در تحقق آرزوها	عدم احساس تعلق نسل آینده، نداشتن آینده در ایران، تلاش جوانان برای ترک ایران، احساس خفگی، دفن آرزوها، عدم دستیابی به اهداف، دیده‌نشدن آرزوها، احساس بی‌نتیجه‌بودن تلاش‌ها.
	احساس ناامنی و بی‌پناهی	عدم احساس امنیت جانی، پامال‌شدن حقوق، مظلومیت زنان بلوچ، عدم حمایت نهادها.

زنانگی

بستر روابط قدرت، هنجارهای اجتماعی و تجارب زیسته ساخته و بازتولید می‌شود. در پژوهش حاضر، وطن از طریق فرایند «جنسیت‌یابی» به سوژه‌ای مؤنث تبدیل می‌شود و بدین ترتیب، صفات، نقش‌ها و انتظارات اجتماعی مرتبط با مفهوم زنانگی (همچون پرورش‌دهندگی، عاطفه‌ورزی، مقاومت در

براساس تحلیل داده‌ها، «زنانگی» به عنوان مضمونی فراگیر، چارچوب اصلی را در گفتمان زنان بلوچ در معناسازی وطن ایفا می‌کند. داده‌ها نشان می‌دهد که زنانگی نه یک ماهیت زیستی از پیش تعیین شده، بلکه سازه‌ای گفتمانی است که در

رنج و نیاز به مراقبت) به قلمروی انتزاعی میهن منتقل می‌شود. این مضمون فراگیر، خود در قالب سه الگوی استعاری متمایز، اما مرتبط با «وطن – مادر»، «وطن – زن» و «وطن – دختر» متجلی می‌شود. در گفتمان مشارکت‌کنندگان، استعاره «وطن – مادر» به‌عنوان پرتکرارترین و قدرتمندترین تصویر خودنمایی می‌کند. این استعاره تنها یک تشبیه زیبایی‌شناختی نیست، بلکه چارچوب شناختی عمیقی است که از طریق آن، رابطه‌ای عاطفی، اخلاقی و وجودی با سرزمین تعریف می‌شود. تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که این استعاره عمدتاً بر سه محور اصلی استوار است: تغذیه‌گری و پرورش، امنیت و پناهندگی و جایگزین‌ناپذیری.

مشارکت‌کننده ۱ (زن، ۲۱ ساله، دیپلم): «وطن برای من یعنی مادر. همون‌طور که وقتی به این دنیا میام از آغوش مادر متولد میشیم. وقتی هم که از دنیا میریم تو آغوش وطن دفن میشیم.»

مشارکت‌کننده ۲ (زن، ۲۴ ساله، کارشناسی): «وطن مثل مادر می‌مونه که هیچ‌کس نمی‌تونه جاشو بگیره.»
مشارکت‌کننده ۸ (زن، ۴۳ ساله، ابتدایی): «همان حس غیرت و تعصبی که آدم به ناموس و مادرش داره، به وطنش هم داره.»

مشارکت‌کننده ۱۵ (زن، ۴۹ ساله، کارشناسی ارشد): «وطن مادری مهربان، بخشنده، گرم و پرعطوفته.»

استعاره «وطن – زن» برخلاف استعاره قدرتمند «وطن – مادر» که تصویر یکپارچه و غالباً آرمانی مادر را ارائه می‌دهد، وطن را در هیئت زنی با شخصیتی چندبعدی، متغیر و گاه پرتنش به تصویر می‌کشد. این استعاره در گفتمان زنان بلوچ، نقش یک ابزار تفسیری چندوجهی را ایفا می‌کند. این استعاره به آنان اجازه می‌دهد تا وطن را نه به‌عنوان مفهومی انتزاعی، بلکه به‌عنوان شخصیتی زنده ببینند که می‌تواند هم‌زمان آرمانی، رنجیده، پیچیده و مقاوم باشد که درحقیقت بازتابی از تجربه زیسته خود آنان است.

مشارکت‌کننده ۲ (زن، ۲۴ ساله، کارشناسی): «ایران زنی با گیسوهای بلند، قامتی بلند و کشیده، چشمانی درشت که رنج

کشیده، اما دلسوز و خوش‌برخورد و مهمون‌دوست هست.»

مشارکت‌کننده ۹ (زن، ۱۸ ساله، دیپلم): «ایران شبیه یک زن با ظاهری سخت و باطنی نرم و شکننده است.»
مشارکت‌کننده ۳۶ (زن، ۱۸ ساله، دیپلم): «زنی با ظاهری سخت و باطنی نرم و شکننده با یک بیماری کشنده که ویروس‌های توی اون بدن روزبه‌روز داره اونو از بین می‌بره و این زن سعی می‌کنه اون ویروس رو نابود کنه؛ ولی نمی‌تونه. تلاش‌هاش هر بار بی‌فایده‌تره.»

در کنار تصاویر نیرومند «وطن – مادر» و پیچیده «وطن – زن»، الگوی استعاری ظریف‌تر و کم‌تکرارتری در گفتمان زنان بلوچ مشاهده می‌شود: «وطن – دختر». این تصویر، تغییری اساسی در پویایی رابطه بین فرد و وطن ایجاد می‌کند. اگر در استعاره مادر، فرد خود را در موضع فرزند دریافت‌کننده محبت و امنیت می‌بیند، در استعاره دختر، این فرد است که به نقش محافظ، مراقب و سرمایه‌گذار برای آینده وطن ارتقا می‌یابد. تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که این استعاره بر سه محور شکنندگی و آسیب‌پذیری، نیاز به مراقبت و سرمایه‌گذاری، و آینده‌نگری و امید استوار است.

مشارکت‌کننده ۳ (زن، ۲۱ ساله، دیپلم): «ایران یک دختر بلوچ است که باوجود تمام محدودیت‌ها، هنوز به آینده ایران امید دارد و برای بهبود آن تلاش می‌کند.»
مشارکت‌کننده ۴ (زن، ۳۰ ساله، ابتدایی): «ایران دختری بلوچ بود که از دل تمام سختی‌ها و ظلم‌ها از پس تمام غم‌ها و موانع قد کشید.»

درمجموع این سه استعاره با هم، مضمون اصلی «زنانگی» را می‌سازد. این جنسیتیابی تنها تصادف زبانی نیست، بلکه انتخاب آگاهانه‌ای است که از طریق آن، زنان بلوچ رابطه عاطفی عمیق، حس مسئولیت و تعلق خاطر خود را به سرزمین مادری بیان می‌کنند. این یافته به‌خوبی نشان می‌دهد که چگونه مفاهیم انتزاعی مانند ملیت و میهن در گفتمان روزمره مردم به کمک استعاره‌های جنسیتی عینیت می‌یابد و معناسازی می‌شود.

چندگانگی شخصیت

وطن مؤنث در گفتمان زنان بلوچ از شخصیتی یکپارچه و ایستا برخوردار نیست، بلکه از «چندگانگی شخصیت» به عنوان مضمونی اصلی و فراگیر برخوردار است. این چندگانگی، بازتاب مستقیم موقعیت بینابینی خود زنان بلوچ در تقاطع هویت‌های قومی، جنسیتی و ملی است. از منظر جامعه‌شناختی، این شخصیت چندگانه را می‌توان به عنوان برساختی دانست که تعارضات ساختاری و تجارب پارادوکسیکال آنان را در رابطه با سرزمین مادری بازنمایی می‌کند. این شخصیت چندگانه در قالب چند خصیصه فرعی و درعین حال به هم پیوسته متجلی می‌شود که هر کدام بُعدی از این رابطه دیالکتیکی را روشن می‌سازد. مضمون فرعی «شخصیت آرمانی» تصویری است که وطن به عنوان منبع همه نیکی‌ها ارائه می‌شود. درحالی که در «شخصیت قربانی» تجربه محرومیت، تبعیض و احساس بی‌عدالتی بازتاب داده می‌شود. وقتی مشارکت‌کننده‌ای وطن را «توسری‌خور» می‌خواند، درحقیقت دارد از تحقیر خود سخن می‌گوید؛ اما این رنجیدگی به یأس مطلق منجر نشده است و مضمون فرعی «شخصیت مقاوم» نشان می‌دهد که وطن مؤنث با وجود همه مصائب تسلیم نمی‌شود.

مشارکت‌کننده ۱ (زن، ۲۱ ساله، دیپلم): «اگر ایران را به یک انسان تشبیه کنم، زنی زیبا، بلندقامت، مهربان، استوار و آزاده است.»

مشارکت‌کننده ۱۵ (زن، ۴۹ ساله، کارشناسی ارشد): «اگر ایران رو یک انسان در نظر بگیرم، زنی فرهیخته است که می‌تونه به زبان‌های مختلف حرف بزنه و اصیل و با فرهنگه.»
مشارکت‌کننده ۱۱ (زن، ۲۴ ساله، کارشناسی ارشد): «وطن یه زن توسری‌خوره.»

مشارکت‌کننده ۱۶ (زن، ۳۰ ساله، دیپلم): «ایران از زمان‌های گذشته با پادشاهان و حکومت‌های زیادی مواجه و روبه‌رو شده و با دشمنان زیادی جنگیده؛ اما همچنان و کماکان بر پایه‌های خود استوار و سر بلند است.»

مشارکت‌کننده ۲ (زن، ۲۴ ساله، کارشناسی): «اگر قرار باشه یه داستان درمورد ایران بگم، داستان شیرزنی که هیچ‌وقت تسلیم نشد رو میگم.»

مضمون فرعی «شخصیت متناقض» جالب‌ترین لایه تحلیل را تشکیل می‌دهد. این مضمون نشان می‌دهد که زنان بلوچ، وطن را موجودی یکپارچه و ساده نمی‌بینند، بلکه آن را سرشار از تضاد و ابهام می‌دانند و برای برخی مشارکت‌کنندگان، وطن به راحتی قابل درک و تعریف نیست. این پیچیدگی می‌تواند ناشی از تجربه مستقیم آنان از تقلیل میان گفتمان‌های رسمی (که وطن را یکپارچه و قهرمانانه نشان می‌دهد) و تجربه روزمره آنان (که با محرومیت همراه است) باشد.

مشارکت‌کننده ۱۰ (زن، ۳۵ ساله، ابتدایی): «اگر ایران رو به یک انسان تشبیه کنم، یه زن رازآلود و مبهمه.»
مشارکت‌کننده ۱۸ (زن، ۳۷ ساله، دیپلم): «ایران یه مادری؛ اما به بعضی بچه‌هاش بیشتر توجه می‌کنه.»
مشارکت‌کننده ۶ (زن، ۲۰ ساله، کارشناسی): «وطن زنی پیچیده، مهربون ولی دچار تناقض‌های درونی.»

در نهایت، مضمون فرعی «شخصیت حامل ارزش‌های دینی» نشان می‌دهد که برای این زنان، ملیت و دیانت در هم تنیده شده است. وطن نه تنها موجودی مؤنث، بلکه موجودی متدین است که حامل و نگاهدارنده ارزش‌های اسلامی به شمار می‌رود. این مضمون به وضوح تحت‌تأثیر بافت فرهنگی - اجتماعی جامعه ایران و جایگاه مهم بلوچستان به عنوان استانی با بافت مذهبی قوی قرار دارد؛ در نهایت این چهار مضمون فرعی در کنار یکدیگر، مضمون اصلی «شخصیت چندگانه» وطن را می‌سازد.

مشارکت‌کننده ۲ (زن، ۲۴ ساله، کارشناسی): «در روزگار قدیم دختر بچه‌ای به دنیا آمد که نامش را ایران گذاشتن. دختر بچه زیبا و باهوش، در خانواده‌ای مذهبی...»
مشارکت‌کننده ۷ (زن، ۲۵ ساله، دیپلم): «ایران یک زن سرسخت قوی و پرامید و متوکل به خدا.»

مشارکت‌کننده ۸ (زن، ۴۳ ساله، ابتدایی): «بهترین ویژگی ایران حجاب و عفته.»

مشارکت‌کننده ۲۵ (زن، ۴۷ ساله، زیر دیپلم): «ایران مثل یه زن مذهبه که حیا داره.»

ناکامی زیسته

درک زنان بلوچ از وطن در بستر تجربه زیسته‌ای شکل گرفته که از تلفیق چندین لایه محرومیت و محدودیت ساختاری تشکیل شده است. این «ناکامی زیسته» که در گفتار مشارکت‌کنندگان به‌وضوح ردیابی می‌شود، نه شکست فردی، بلکه نتیجه شرایطی است که امکان تحقق آرزوها، امنیت و احساس تعلق کامل را از آنان سلب کرده است. «محرومیت اقتصادی» یکی از پرتکرارترین مضامین ناکامی زیسته است که به وضعیت نابسامان معیشتی اشاره دارد که زندگی روزمره را به چالشی دائمی تبدیل کرده است.

مشارکت‌کننده ۴ (زن، ۳۰ ساله، ابتدایی): «به‌خاطر تورم، گرانی و بیکاری بارها بارها تصمیم به رفتن گرفتم؛ اما به‌خاطر بی‌پولی نشد خارج از ایران برم.»

مشارکت‌کننده ۸ (زن، ۴۳ ساله، ابتدایی): «روزبه‌روز شرایط زندگی داره سخت میشه و اقتصاد مملکت رو به نابودی هست. فقر و بیکاری زیاد شده.»

مشارکت‌کننده ۹ (زن، ۱۸ ساله، دیپلم): «اقتصادش جوری فاجعه شده که نفس کشیدن هم در اینجا برای مردم سخت و طاقت‌فرسا شده.»

محرومیت از دسترسی عادلانه به آموزش و پرورش به‌ویژه برای دختران، از دیگر وجوه ناکامی زیسته است. همچنین برای بسیاری از زنان شرکت‌کننده، ناکامی تنها در عرصه عمومی نیست، بلکه در زندگی خصوصی و تحت سیطره هنجارهای جنسیتی نیز ادامه دارد و مضمون «تبعیض جنسیتی و محدودیت در سبک زندگی» را می‌سازد. علاوه بر تبعیض جنسیتی، احساس تبعیض سیستماتیک و نادیده گرفته شدن به‌عنوان شهروندان از قومیت و استان محروم و نداشتن آزادی‌های فردی از عمیق‌ترین زخم‌های این تجربه زیسته‌اند که در قالب مضمون «تبعیض قومی و جغرافیایی» مطرح شده‌اند. ترکیب این محدودیت‌ها و تبعیض‌ها نیز «ناامیدی و شکست در تحقق آرزوها» را به همراه دارد که در نهایت به احساس ناامنی و بی‌پناهی منجر می‌شود؛ در نهایت، این

مضامین شش‌گانه درهم‌تنیده، منظومه‌ای از «ناکامی زیسته» را می‌سازند که درک زنان بلوچ از وطن را عمیقاً تحت‌تأثیر قرار داده است. این بستر نشان می‌دهد چرا وطن در نگاه آنان گاه «مادری رنجیده»، گاه «دختری نیازمند مراقبت» و گاه «زنی با شخصیتی پارادوکسیکال» است. روایت آنان از وطن، درحقیقت روایتی است که از دل این محرومیت‌های چندگانه سربرآورده و معنای خود را ساخته است.

مشارکت‌کننده ۱ (زن، ۲۱ ساله، دیپلم): «حتی در درس‌خوندن گاهی اجازه نداریم و دزدکی درس می‌خونیم.»

مشارکت‌کننده ۵ (زن، ۲۹ ساله، ابتدایی): «اینکه استان ما با این همه وسعت باید محروم‌ترین استان ایران باشه، ناعدالتی است. حتی یک خبر کوچیک پخش نمیشه.»

مشارکت‌کننده ۷ (زن، ۲۵ ساله، دیپلم): «گاهی از بلوچ‌بودن خودم شرم هم می‌کنم؛ زمانی که دختران را در محدودیت فرو میرن. زمانی که زن رو پایین‌تر از خودشون می‌بینن.»

مشارکت‌کننده ۱۲ (زن، ۱۹ ساله، دیپلم): «کشورم حقوق زن و مردش برابر نیس؛ چون کشورم پسرپرسته؛ چون کشورم اصلاً به حقوق زن احترام نمی‌ذاره.»

مشارکت‌کننده ۲۰ (زن، ۳۶ ساله، لیسانس): «والا نمی‌دونم برای ایران چی کار می‌تونم بکنم؛ چون این‌قدر همه آداب و رسوم دست‌وپاگیر من هست و محدودیت دارم که نمی‌دونم چی کار می‌تونم بکنم.»

نتیجه

پژوهش حاضر با هدف واکاوی «برساخت جنسیت وطن» در گفتمان زنان بلوچ نشان داد که مفهوم وطن فراتر از یک واقعیت جغرافیایی – سیاسی در تقاطع جنسیت، قومیت و موقعیت حاشیه‌ای به پدیده‌ای پیچیده و عمیقاً عاطفی بدل می‌شود. مرور پیشینه پژوهش نشان می‌داد که مطالعات پیشین عمدتاً در چهار حوزه اصلی متمرکز بوده است: الف) وطن به‌عنوان برساختی ذهنی برای مهاجران (سعیدی، ۱۳۹۸؛ عباس‌زاده مرزالی، ۱۴۰۱؛ پورغفار و همکاران، ۱۴۰۳؛ Talib, 2023; Cohen & Yefet, 2021)؛ ب) وطن به‌مثابه بُعدی از حاکمیت و مرزبندی

سیاسی (Korol, 2024; Süleymanoğlu-Kürüm & Eroler, 2023)؛ (ج) ادراک وطن در بین گروه‌های خاص مانند کودکان (Palavan, 2021) و (د) مطالعات مرتبط با قوم بلوچ به‌طور خاص (کاروانی و غفارنسب، ۱۳۹۸؛ هاشمی‌خواه و همکاران، ۱۴۰۳). پژوهش حاضر با خروج از این کانون‌های مرسوم، کمک منحصربه‌فردی ارائه می‌دهد. این مطالعه نشان می‌دهد که برساخت وطن، منحصر به موقعیت دیاسپورا (آوارگی) نیست. زنان بلوچ درحالی‌که در سرزمین مادری خود ساکن هستند، به دلیل موقعیت اجتماعی، قومی و جنسیتی و در بستر همان ناکامی زیسته نوعی «حس دیاسپورای درونی» را تجربه می‌کنند. منظور از «حس دیاسپورای درونی» در اینجا نه مهاجرت فیزیکی، بلکه احساس غربت، حاشیه‌نشینی و تعلق دوگانه (به سرزمین بلوچی و کشور ایران) در دل وطن خود است؛ تجربه‌ای که زنان بلوچ باوجود سکونت در سرزمین مادری‌شان، آن را بازتولید می‌کنند. این حس در گفتمان آنان درباره وطن - به‌ویژه در استعاره‌های «وطن - زن رنجیده» و «وطن - دختر شکننده» - تجلی می‌یابد؛ بنابراین، این پژوهش، مفهوم وطن را از حصار جغرافیای سیاسی فراتر می‌برد و آن را به «موقعیت اجتماعی» افراد و احساس تعلق یا طرد آنان گره می‌زند.

همچنین در تقابل با مطالعاتی که بر مرزهای فیزیکی و سیاسی وطن تأکید داشتند، این تحقیق نشان می‌دهد که مهم‌ترین مرزها برای زنان بلوچ، لزوماً مرزهای عینی جغرافیایی نیست، بلکه مرزهای نمادین، فرهنگی و عاطفی است. مرزی که بین «خود» و «دیگری» کشیده می‌شود که گاه در درون سرزمین ایران و در رابطه با مرکز قرار دارد. این نگاه، درک ما را از رابطه بین قومیت و ملیت در دولت - ملت‌های چندقومیتی مانند ایران عمق می‌بخشد.

یافته‌های این پژوهش، روایت‌های ساده از میهن‌پرستی را به چالش می‌کشد. گفتمان زنان بلوچ، «تعلق پیچیده» را به تصویر می‌کشد. از یک‌سو، عشقی عمیق و بی‌قید و شرط در استعاره «وطن - مادر» نهفته است (همان‌گونه که در پژوهش

کوهن و یفیت (2021) نیز بر نقش پررنگ سرزمین برای ایرانیان تأکید شده بود) و ازسوی دیگر، این عشق با نقدی تلخ از بی‌عدالتی‌های ساختاری و تجربه محرومیت (در استعاره «وطن - زن رنجیده») و نیز با احساس مسئولیتی فعال برای مراقبت و ساختن آینده (در استعاره «وطن - دختر») همراه است. همچنین یافته‌ها نه تنها برساخت‌گرایی اجتماعی برگر و لاکمن (1966) را تأیید کرد، بلکه با آشکارسازی ابعاد جنسیتی پنهان، گام را فراتر نهاد و گفت‌وگویی انتقادی با سنت نظری «مطالعات جنسیت و ملی‌گرایی» آغاز کرد. مهم‌ترین دستاورد نظری این پژوهش، نمایش عینی فرایند سه‌گانه برونی‌سازی، عینی‌سازی و درونی‌سازی در بستر مفهومی کلان مانند وطن است. زنان بلوچ از طریق تعاملات گفتمانی خود (برونی‌سازی)، وطن را به موجودی زنده و مؤنث، در قلب مادر، زن و دختر، تبدیل کرده‌اند. این استعاره‌ها سپس چنان طبیعی و مسلم جلوه می‌کند (عینی‌سازی) که گویی وطن همواره این صفات را داشته است؛ درنهایت، این وطن جنسیت‌یافته از طریق جامعه‌پذیری و گفت‌وگوهای روزمره به بخشی جدایی‌ناپذیر از هویت و عواطف آنان تبدیل شده است (درونی‌سازی). این فرایند ادعای مرکزی برگر و لاکمن (1966) مبنی بر ساخته‌شدن واقعیت‌های اجتماعی را به‌خوبی تصدیق می‌کند. تحلیل داده‌های این پژوهش نشان می‌دهد که محتوای برساخت پیچیده و چندوجهی وطن را نمی‌توان بدون توجه به بستر شکل‌گیری آن، یعنی «ناکامی زیسته» مشارکت‌کنندگان درک کرد. این ناکامی حاصل تلفیق لایه‌های چندگانه محرومیت (اقتصادی، آموزشی، جنسیتی و قومی) است که امکان تحقق آرزوها و احساس تعلق کامل را برای آنان دشوار ساخته است. در این بستر، ترکیب رهیافت‌های جغرافیای عاطفی و جغرافیای اخلاقی برای تبیین یافته‌ها از چند جهت دارای اهمیت بنیادین است:

نخست، این چارچوب توضیح می‌دهد که چگونه تجارب عینی در بستر جغرافیایی - اجتماعی خاص سیستان و

وطن منجر می‌شود.

یافته‌های پژوهش حاضر تأییدی تجربی بر آرای یووال _ دیویس (1997) مبنی بر نقش زنان به‌عنوان «نمادهای زیستی و فرهنگی ملت» بود. با این تفاوت مهم که زنان بلوچ در گفتمان خود، این نمادسازی منفعلانه را به چالش کشیده و با برساخت وطنی چندوجهی (همزمان مادر، زن و دختر) خود را به‌عنوان سوژه‌های فعال معناساز بازتعریف کردند. این یافته نشان می‌دهد که اگرچه زنان در گفتمان ملی اغلب به‌عنوان نماد تقلیل می‌یابند، در عمل می‌توانند معانی این نمادها را به شیوه‌ای نقادانه و خلاقانه مصادره کنند. همچنین داده‌ها نشان داد که استعاره «خانواده ملی» که مک‌کلیتوک (1995) بر آن تأکید دارد، در گفتمان زنان بلوچ به شیوه‌ای متناقض و پرتنش حاضر است. از یک‌سو، وطن به‌عنوان «مادر» آرمانی شده و از سوی دیگر، به‌عنوان «دختری» شکننده تصویر می‌شود که نیازمند مراقبت است. این دوگانگی، تعارض بین نقش نمادین زنان (به‌عنوان مادر ملت) و موقعیت اجتماعی آنان (به‌عنوان شهروندانی نیازمند حمایت) را باز می‌تاباند و نشان می‌دهد که «خانواده ملی» برای گروه‌های اجتماعی، میدانی از تضاد و مذاکره است؛ علاوه‌براین، تصویر زن آرمانی (با صفاتی چون «باحیا»، «پاک» و «مذهبی») که در بخشی از داده‌ها ظاهر شد، بازتاب همان فرایند تاریخی است که موسه (1985) درباره ناسیونالیسم اروپایی توصیف کرده است: درآمیختن ارزش‌های اخلاقی با تصویر آرمانی از زن/وطن. بااین‌حال، نکته کلیدی اینجاست که زنان بلوچ، این آرمان‌سازی را به‌طور کامل نپذیرفته‌اند؛ بلکه در کنار آن، روایت «زن رنجیده» و «قربانی» را نیز به تصویر کشیده‌اند. درمجموع سه‌گانه استعاره مادر/زن/دختر، ساختاری شناختی را شکل می‌دهد که از طریق آن، زنان بلوچ موقعیت خود را در قبال وطن تعریف می‌کنند؛ گاه به‌عنوان فرزندی وفادار، گاه به‌عنوان زنی رنجیده و گاه به‌عنوان والدی مراقب. این یافته پاسخی مستقیم به این پرسش است که «در زمانه جدید می‌توان از هویت ملی سخن گفت».

بلوچستان به شکل‌گیری فضای عاطفی و قلمروی اخلاقی می‌انجامد. در این فرایند، وطن از مفهومی انتزاعی به کالبدی زنده (یک موجود مؤنث با شخصیتی چندوجهی که هم‌زمان آرمانی، قربانی، مقاوم و متناقض تصویر می‌شود) تبدیل می‌شود تا حامل این عواطف باشد و تعلق اخلاقی به آن توجیه‌پذیر شود. این موجود مؤنث، بازتاب مستقیمی از تجربه زیسته زنان بلوچ است و گفتمان آنان را به عرصه‌ای برای بیان «تعلق پیچیده» بدل می‌سازد؛ عشقی عمیق به میهن که درهم‌تنیدگی تنگاتنگی با نقدی ساختاری از بی‌عدالتی‌ها و احساس مسئولیتی فعال برای مراقبت دارد؛ دوم، یافته‌ها نشان می‌دهد که برساخت وطن در قالب سه استعاره اصلی وطن _ مادر (تغذیه‌گر و پناهگاه امن)، وطن _ زن (آرمانی، رنجیده و مقاوم) و وطن _ دختر (شکننده و درحال‌رشد) تنها یک صنعت ادبی نیست، بلکه راهبرد معناسازی عاطفی _ اخلاقی است. تشبیه وطن به پ موجودی مؤنث، پیچیدگی رابطه عاطفی (از عشق عمیق تا ترحم) و همچنین بار اخلاقی این رابطه (از وظیفه دفاع تا مسئولیت مراقبت) را در بستر جغرافیایی، اجتماعی و فرهنگی خاص به شیوه‌ای ملموس و قدرتمند بیان می‌کند. این امر به‌ویژه زمانی اهمیت می‌یابد که زنان، خود در جایگاه سوژه‌هایی قرار می‌گیرند که این معنا را می‌سازند.

سوم، این چارچوب تحلیلی، پژوهش را از توصیف صرف «چیزی» بازنمایی‌ها، به سطح تبیین «چگونگی» و «چرایی» شکل‌گیری این بازنمایی‌ها در یک بستر اجتماعی _ فضایی مشخص ارتقا می‌دهد. این رویکرد نشان می‌دهد که گفتار زنان بلوچ درباره وطن، تنها بازتابی منفعل از شرایط نیست، بلکه کنشی فعال و معناساز است که در آن، آنان از طریق برساخت یک جغرافیای عاطفی و اخلاقی خاص به تجربه زیسته خود نظم و معنا می‌بخشند؛ بنابراین، جغرافیای عاطفی و اخلاقی، لنز نظری ضروری را برای درک این امر فراهم می‌کند که چرا و چگونه بستری خاص به برساخت ویژه‌ای از

(زاهدان) با زنان بلوچ ساکن شهرها و روستاهای مرزی (مانند چابهار، میرجاوه و سراوان) می‌تواند تأثیر همجواری با مرزهای سیاسی و گفتمان‌های امنیتی بر برساخت وطن را روشن سازد. همچنین مقایسه برساخت وطن در میان زنان بلوچ با زنان سایر اقوام ایرانی (فارس، کرد، ترک، لر، عرب و...) تصویر کامل‌تری از رابطه جنسیت، قومیت و هویت ملی در ایران ارائه خواهد داد.

۳. بررسی تفاوت‌های بین‌نسلی در برساخت وطن (مقایسه سه نسل انقلاب، جنگ و اینترنت) و نیز تحلیل برساخت وطن براساس پایگاه اقتصادی - اجتماعی (طبقه کارگر/حاشیه‌نشین درمقابل طبقه متوسط/متخصص) می‌تواند ابعاد پنهان این مفهوم را آشکار کند.

۴. تحلیل استعاره‌ها در گفتمان روزمره می‌تواند عمیق‌ترین لایه‌های روان‌شناختی و اجتماعی رابطه افراد را با وطن آشکار کند. همچنین استفاده از روش قوم‌نگاری برای مشاهده تجسم این استعاره‌ها در عملکردهای روزمره و مناسک اجتماعی توصیه می‌شود. سیاست‌گذاران نیز باید توجه داشته باشند که به رسمیت شناختن روایت‌های متفاوت از وطن، گام اولیه برای ایجاد انسجام ملی مبتنی بر تنوع و عدالت است.

تعارض منافع: نویسندگان تعارض منافی ندارند.
قدردانی و تشکر: مقاله حاضر برگرفته از پایان‌نامه دکتری جامعه‌شناسی در دانشگاه یزد با عنوان «برساخت اجتماعی مفهوم وطن در میان زنان بلوچ» است. محققان از مشارکت‌کنندگان در تحقیق نهایت تشکر و قدردانی دارند.

منابع فارسی

- امیدپور، س.، و دلاوری، ا. (۱۴۰۱). هویت ملی در میان جامعه اهل حق شهرستان دلفان. *مطالعات ملی*، ۲۳ (۹۲)، ۱۱۳-۱۴۰. https://www.rjnsq.ir/article_163727.html?lang=fa
- بوغوسیانی، پ. (۱۳۹۵). *هراس از معرفت* (یاسر میردامادی، مترجم). چاپ اول. کرگدن.

پاسخ این پژوهش آن است که بله؛ اما این هویت، دیگر کل یکپارچه و ایستا نیست، بلکه میدانی برای تقابل، گفت‌وگو و بازتعریف مداوم معنای تعلق، آن هم از منظر گروه‌های اجتماعی مختلف است.

محدودیت‌های پژوهش

پژوهش حاضر با چند محدودیت اساسی روبه‌رو بوده است: نخست، عدم تسلط پژوهشگر به زبان بلوچی و ضعف مهارت فارسی برخی از زنان مسن‌تر یا کم‌سوادتر، نمونه‌گیری را به سمت زنانی با تحصیلات متوسط و عالی‌تر سوق داد که تسلط بهتری به زبان فارسی داشتند. این امر ممکن است باعث شده باشد که صداها و روایت‌های بخشی از جامعه زنان بلوچ که در این لایه زبانی قرار نمی‌گیرند، در این تحقیق بازتاب کمتری داشته باشد؛ دوم، این مطالعه صرفاً به زنان ساکن در مرکز استان (شهر زاهدان) محدود شده است. تجربه و برساخت مفهوم وطن برای زنان بلوچ ساکن در روستاها یا شهرهای مرزی (مانند زابل، میرجاوه و چابهار) که در تماس مستقیم‌تر با گفتمان‌های مرزی و امنیتی هستند، می‌تواند متفاوت باشد. همچنین فقدان پیشینه تجربی مستقیم درباره «برساخت جنسیت وطن» در ایران، مقایسه نظام‌مند یافته‌های این پژوهش را با سایر بافتارها دشوار می‌سازد که این خود نشان‌دهنده ضرورت و نوآوری پژوهش حاضر است.

پیشنهادهای

براساس یافته‌ها و محدودیت‌های این پژوهش، پیشنهادهای زیر برای پژوهش‌های آتی ارائه می‌شود:

۱. پژوهش‌های آینده با بهره‌گیری از پژوهشگران دوزبانه (بلوچی - فارسی) یا مترجمان آموزش‌دیده می‌توانند لایه‌های عمیق‌تری از معنای وطن را بازایی کنند که در زبان مادری نهفته است.
۲. انجام مطالعه تطبیقی میان زنان بلوچ ساکن مرکز استان

علیزاده، ح.ع.، و مهری، ب. (۱۴۰۲). بازنمایی هویت ملی و قومی در تلویزیون ملی افغانستان در دوره ریاست جمهوری محمد اشرف غنی. *مطالعات ملی*، ۲۴ (۹۳)، ۱۷۹-۱۹۶.

https://www.rjnsq.ir/article_168391.html

قنبری برزبان، ع. (۱۴۰۳). آیین‌های پیاده‌روی اربعین و تأثیر آن بر تقویت هویت ملی در جامعه عرب‌زبان خوزستان (نظریه داده‌بنیاد). *راهبرد اجتماعی-فرهنگی*، ۱۳ (۲)، ۶۷۵-۷۰۶.

<https://doi.org/10.22034/scs.2023.414801.1491>

کاروانی، ع.، و غفاری‌نسب، ا. (۱۳۹۸). هویت ملی و هویت قومی در زیست‌جهان دانشجویان بلوچ. *مسائل اجتماعی ایران (دانشگاه خوارزمی)*، ۱۰ (۲)، ۲۱۷-۲۴۱.

<https://sid.ir/paper/173455/fa>

میرزاپور، س.، زمانی‌مقدم، ا.، و جعفری، پ. (۱۴۰۰). بررسی کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان (در ابعاد سیاسی — جغرافیایی و دینی). *مطالعات ملی*، ۲۲ (۸۶)، ۲۷-۴۷.

https://www.rjnsq.ir/article_132236.html

هاشمی‌خواه، ز.، عموزاد خلیلی، س.، و دارا، ج. (۱۴۰۳). میزان و مقایسه هویت قومی و هویت ملی در اقوام ترکمن و سیستانی استان گلستان. *رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، ۱۶ (۳)، ۱۶۹-۱۹۲.

<https://doi.org/10.48308/pij.2024.234900.1505>

References

- Abbaszadeh-Marzbali, M. (2022). The effect of globalization on the policy-making function of national identity of states and solutions. *Applied Politics*, 4(2), 123-150. [In Persian]. https://appliedpolitics.ihcs.ac.ir/article_9167.html
- Alizadeh, H., & Mehri, B. (2023). The representation of national and ethnic identity in the national television of Afghanistan during the presidency of Mohammad Ashraf Ghani. *National Studies*, 24(93), 179-196. [In Persian]. https://www.rjnsq.ir/article_168391.htm
- Anderson, B. (2006). *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso Books.
- Ayoubi, M. M. (2023). Systematic analysis of national identity to national unity in Afghanistan. *Jami Scientific Research Quarterly Journal*, 8(1), 43-58.

بیگدلو، ر. (۱۳۹۸). برساخت هویت ملی ایران بر مبنای نژاد در دوران جنگ جهانی اول. *پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام*، ۱۳ (۲۴)، ۱-۱۸.

<https://doi.org/10.22111/jhr.2019.13242.1692>

پرکی، ا.، و ناستی‌زایی، ن. (۱۴۰۰). بررسی هویت ملی و مدرن دانش‌آموزان شهر سراوان. *مطالعات ملی*، ۲۲ (۳)، ۱۰۷-۹۱.

<https://sid.ir/paper/400821/fa>

پورغفار مغفرتی، ر.، عباداللهی چندائق، ح.، و جعفرودی، م. (۱۴۰۳). نوستالژی وطن در زندگی روزمره ایرانیان مهاجر. *تحقیقات فرهنگی ایران*، ۱۷ (۳)، ۱۷۳-۲۰۳.

<https://doi.org/10.22035/jicr.2024.3359.3623>

جعفری، ع.، و فرج‌زاده، غ. (۱۴۰۳). نقش رسانه‌های جمعی و اجتماعی در برساخت هویت ملی دانش‌آموزان دوره متوسطه: یک مطالعه پدیدارشناسی. *رسانه*، ۳۵ (۱)، ۸۳-۱۰۲.

<https://doi.org/10.22034/bmsp.2023.343626.1806>

سعیدی، س. (۱۳۹۸). بازنمایی وطن در میان‌ذهنیت مهاجران: رهیافتی نظری به دیاسپورای ایرانی. *علوم اجتماعی*، ۲۶ (۸۷)، ۱۱۵-۱۵۴.

<https://doi.org/10.22054/qjss.2020.48719.2183>

شیخ انصاری، م. (۱۴۰۳). هویت ملی، هویت قومی و فضای مجازی. *رسانه*، در دست انتشار.

https://gmj.ut.ac.ir/article_98450.html?lang=fa

شمعی، م.، و بیطرفان، م. (۱۳۹۱). تحلیل مفهوم «وطن» در اشعار ملک‌الشعرا بهار. *مطالعات ملی*، ۱۳ (۴)، ۱۰۷-۱۳۰.

<https://sid.ir/paper/490193/fa>

عباس‌زاده مرزبالی، م. (۱۴۰۱). تأثیر جهانی‌شدن بر کارکرد سیاست‌گذاری هویت ملی دولت‌ها و راهکارهای پیش روی آنها. *سیاست‌کاربردی*، ۴ (۲)، ۱۲۳-۱۵۰.

https://appliedpolitics.ihcs.ac.ir/article_9167.html

عبادی، آ.، گرجیان، ب.، ویسی، ا.، و سلطانی، س.ع.ا. (۱۴۰۲). قدرت، هویت و نظام آموزشی: بررسی برساخت هویت در کتاب‌های درسی علوم اجتماعی دوره ابتدایی در ایران. *مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ۱۹ (۷۰)، ۴۱-۶۱.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20085575.1402.19.70.2.5>

- racialized national identity in China. *Journal of Contemporary China*, 33(145), 52–64. <https://doi.org/10.1080/10670564.2023.2179391>
- Hashemikhah, Z., Amoozad Khalili, S., & Dara, J. (2024). The level and comparison of ethnic identity and national identity in Turkmen and Sistani ethnic groups of Golestan province. *Political and International Approaches*, 16(3), 169–192. <https://doi.org/10.48308/piaj.2024.234900.1505>
- Jafari, A., & Farajzadeh, G. (2024). The role of mass and social media in building national identity of school students: A phenomenological study of secondary students. *Rasaneh*, 35(1), 83–102. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/bmsp.2023.343626.1806>
- Kaplan, E. A. (1997). *Looking for the Other: Feminism, Film, and the Imperial Gaze*. Routledge.
- Kaplan, A. (2003). Homeland insecurities: Reflections on language and space. *Radical History Review*, 85, 82–93. <https://doi.org/10.1215/01636545-2003-85-82>
- Karavani, A., & Ghaffari-Nasab, E. (2019) National identity and ethnic identity in the life world of Baloch students. *Iranian Social Issues (Kharazmi University)*, 10(2), 217–241. [In Persian]. <https://sid.ir/paper/173455/fa>
- Korol, N. (2024). Kresy as an element of national identity: The context of borderland. *Grail of Science*, (37), 478–485. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.15.03.2024.081>
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1988). *Naturalistic inquiry*. Sage Publications.
- McClintock, A. (1995). *Imperial leather: race, gender and sexuality in the colonial contest*. Routledge.
- Mosse, G. L. (1985). *Nationalism and sexuality: Respectability and abnormal sexuality in modern europe*. Howard Fertig.
- Mirzapour, S., Zamani Moghaddam, A., & Jafari, P. (2021). The function of education in institutionalizing students' national identity (In political-geographical and religious dimensions). *National Studies*, 22(86), 27–47. [In Persian]. https://www.rjnsq.ir/article_132236.html
- Omidpour, S., & Delavari, A. (2022). National identity among the Ahl-e Haqq community in Delfan County. *National Studies*, 23(92), 113–140. [In Persian]. https://www.rjnsq.ir/article_163727.html
- Palavan, Ö. (2021). The concept of homeland in elementary school students. *Education Quarterly Reviews*, 4(2), 84–98. <https://doi.org/10.31014/aior.1993.04.02.229>
- Parki, A., & Nastizaie, N. (2021). Investigating the national and modern identity of Saravan Students. *National Studies*, 22(3), 91–107. [In Persian]. <https://sid.ir/paper/400821/fa>
- Pourghaffar Maghfarti, R., Ebadollahi Chanzanagh, H., & Jafroodi, M. (2024). Nostalgia for homeland in the daily lives of Iranian migrants. *Iranian Cultural* <https://doi.org/10.61438/jsrqj.v8i1.18>
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality: A treatise in the Sociology of Knowledge*. Anchor Books.
- Bigdeloo, R. (2019). Construction of Iranian national identity based on race during World War I. *Journal of Historical Researches of Iran and Islam*, 13(24), 1–18. [In Persian]. <https://doi.org/10.22111/jhr.2019.13242.1692>
- Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. Sage Publications.
- Birhan, A. T. (2024). Ethnic identity and national unity in Ethiopia: Challenges and opportunities for building national consensus. *Journal of Political Science and International Relations*, 7(2), 40–47. <https://doi.org/10.11648/j.jpsir.20240702.12>
- Boghossian, P. (2016). *Fear of knowledge* (Y. Mirdamadi, Trans.). Kargadan Publications. [In Persian].
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Carvalho, S. W., & Luna, D. (2014). Effects of national identity salience on responses to ads. *Journal of Business Research*, 67(5), 1026–1034. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2013.08.009>
- Cárdenas, D., Verkuyten, M., & Fleischmann, F. (2021). You are too ethnic, you are too national: Dual identity denial and dual identification. *International Journal of Intercultural Relations*, 81, 193–203. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2021.01.011>
- Cohen, R. A., & Yefet, B. (2021). The Iranian diaspora and the homeland: Redefining the role of a centre. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(3), 686–702. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2019.1605893>
- Ebadi, A., Gorjian, B., Veisi, A., & Soltani, S. A. (2023). Power, identity and educational system: Reconstruction of identity in social studies textbooks of elementary school in Iran. *Cultural and Communication Studies*, 19(70), 41–61. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20085575.1402.19.70.2.5>
- Green, E. (2020). Ethnicity, national identity and the state: Evidence from sub-Saharan Africa. *British Journal of Political Science*, 50(2), 757–779. <https://doi.org/10.1017/S0007123417000783>
- Ghanbari Barzian, A. (2024). Arbaeen walking rituals and its effect on the strength of national identity in the Arabic-speaking society of Khuzestan (a data-based theory). *Social Cultural Strategy*, 13(2), 675–706. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/scs.2023.414801.1491>
- Han, E., & Zhao, L. (2024). Naturalized athletes and

- https://gmj.ut.ac.ir/article_98450.html
- Smith, D. M. (2000). *Moral geographies: Ethics in a world of difference*. Edinburgh University Press.
- Süleymanoğlu-kürüm, R., & Eroler, G. E. (2023). spatial constructions of homeland in turkish national identity: Exclusion and inclusion of europe. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 20(77), 17-33. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.1233978>.
- Taheri, G. (2024). *The meaning of public open spaces for immigrants' homeland activism: The case of activism in seoul metropolitan area* [Master's thesis, Seoul National University]. K-Knowledge Repository. <https://k-knowledge.kr/srch/read.jsp?id=265838547>
- Talib, A. (2023). Sustaining relationships between diaspora and homeland: The case of Singapore Hadhramis. *Journal of Social Research*, 2(5), 1730–1736. <https://doi.org/10.55324/josr.v2i5.880>
- Yuval-Davis, N. (1997). *Gender & Nation*. SAGE Publications.
- Research, 17(3), 173–203. [In Persian]. <https://doi.org/10.22035/jicr.2024.3359.3623>
- Pye, L. W. (1971). Identity and the political culture. In L. Binder (Ed.), *Crises and sequences in political development* (pp. 101–134). Princeton University Press. <https://press.princeton.edu/books/ebook/9781400867370/crises-and-sequences-in-political-development-spd-7>
- Saidi, S. (2020). Homeland representation among migrants' intersubjectivity: A theoretical approach to Iranian Diaspora. *Quarterly Journal of Social Sciences*, 26(87), 115–154. [In Persian]. <https://doi.org/10.22054/qjss.2020.48719.2183>
- Shamaei, M., & Bitaraffan, M. (2012). Analysis of the concept of "homeland" in the poems of Malek osh-Sho'ara Bahar. *National Studies*, 13(4), 107-130. [In Persian]. <https://sid.ir/paper/490193/fa>
- Sheikh Ansari, M. (2024). National identity, ethnic identity and virtual space. *Global Media Journal*, Articles in Press. [In Persian].